

KORRAJZ EGY EGYKORÚTÓL.

A mohácsi csatával történet-muzsánk képe elborul. A nemzeti nagyságérti diadalmas hadjáratok trónhelyreállítási küzdelmekké változnak.

Magyarország megszűnt nagyhatalmasság lenni.

A mohácsi csata elvesztése utat nyitott a töröknek, II. Lajos király eleste trónkövetlési igényt Ausztriának; s az éppen folyamatban levő polgári és egyházi reform forrongása kapút a külföldről ránk úszított pártviszálynak.

Két hatalmasság kereszttüze közé szorult a magyar... S éppen e nehéz időkben a nemzet minden rétege haldokló és születő eszmék bővölete alatt állt: a népet addig járszalongon vezető olygarkia és papiuralom ingadozott; a nemzetet összetartó trón megürült... a mult visszaállithatlan rom, a jövő alaktalan reménynyé lön... Egy nagy kétely nyomott minden kedélyt... Az eddig hatalmas nemzet, melynek élén Etele, Árpád birodalmot alkotott, Nagy Lajos, Mátyás király félvilággal szembe szállt: bizodalatlanságba esett ön maga iránt... S csoda-e, ha széles Európában csak az egy francziától támogatva, visszaemlékezett Etele birodalma végromlására. S elcsüggedve jövője felett, a nagy rész nem meré vagyonát kockázatra vetni – a közért, nem életét a hazáért...

...És itt, a nemzeti lét végveszélye pontján kezdődik a kis, de az ábrándosságig lelkes Erdély hősie szerepe; kezdődik sajátlag története, melyben a mirmidonok hitregés jelenetei újulnak meg.

...Itt e ponton emeli fel fejét, erdélyi tábor élén a férfi, kinek lelkesítő példája ezreknek adá vissza a magyar vér azon bátorságát, mely csüggedez ugyan néha, de meg nem török.

Itt nyilik meg sajátlag az erdélyi nemzeti fejdelmek

csodákkal határos korszaka, melyben Erdély volt az üldözött nemzetiség menhelye, s fentartá Árpád szívvére nemes tüzét, melyből mig egyetlen csepp, egy szikra fenn lesz a magyar hazában, ez egy csepp tüzéből uj magyar nemzetet lehet teremteni...

Azonban, nem kívánom olvasóim becses figyelmét túlcsigázni, minélelőbb hogy beszéljenek a tények... De ha szabad a regényírónak rajzolni színterét, én is szabadságot veszek magamnak bemutatni az akkori Erdélyt, s benne azon lovagias nemzeteket, melyek e haza dicső történetét alkoták; hogy belássuk, mikép kicsiny volt az ország, – de a testvériség, egyenlőség s szabadság elvén nyugodva hatalmas és boldog vala.

Erdély – írja az ismeretes főpap, az egykoru Verántz, később esztergomi érsek, kevéssel a mohácsi csata után ¹⁾. – Erdély azon része, melyet a székelyek lagnak, s azon rész, mely Brassótól Fogaras-vidéken át Szebenig nyulik: hegyes és erdős; a többi nem csak hogy szelidebb, de egyszersmind folyóktól buján öntözött völgyekkel, árnynyal kínálkozó berkekkel s virág koszoruzta halmokkal gazdag. Föld e gabona termés s baromtartásra annyira cultivált: hogy egy országnak sem lehet utána tenni, sőt többnek előtte áll. Termelő ereje akkora, hogy termékeivel gyakran Magyarországot s a szomszéd oláh tartományokat is segíti; s éveken át egy 70 erdélyi vedres hordó bornak 300, s egy köből gabonának csupa 10 denár a közép ára. Veres és fejr borai, melyek asztali és édes csemege, könnyü és erős borokra oszolnak, oly zamatosok, hogy némelyike a falernumival versenyez. Alig van hegyvonul, melyben arany, vas vagy sóbányászat ne üzetnék. Gyümölcs ei, alma, körtve és baraczk fajai olyanok, hogy főleg Fejérvár környékén a baraczkok Olaszországéit is felülmulják; s mindezeket ugy el tudják tenni, hogy más évben is olyak, mintha akkor szednék fájukról.

Nagyobb és kerített városai: Kolozsvár, Szeben, Brassó, Besztercze, Medgyes, Segesvár, Szászsebes és Fejérvár. Vára oly sok, hogy azok közül csak: Hunyadot, Dévát, Fo-

¹⁾ Magy. Tört. Emlékek. Írók. II. 140. sat. lap.

garast, Diódot, Csicsót, Bálványost és Gyalut említheti. Folyói közül magasabb vizálláskor, a Maroson, Oltan, Szamoson Dézstől a Tiszáig, az Aranyoson Tordától a Marosig hajók járnak...

Három nemzet van Erdélyben – folytatja Verántz – székely, magyar és szász.

A székelyekről hosszason elbeszéli, hogyan maradtak itt, Etele birodalma feloszlása után, hogyan segíték a magyarokat mostani hazájuk elfoglalása nagy munkájában, a miért a magyarok ős szabadságukban meghagyák.

Ez a székelyek eredete – folytatja – s innen van, hogy minden székely, nemes, ha szintén ekét vagy kapát forgat is. Itt alapszik adómentességök, mindazáltal azon kötelezettséggel, hogy háboru idején saját költségükön katonáskodnak, még pedig, ha kelet és észak felőli ellenség jő, vagy ha a hon határai közt foly a háboru, akkor fejenként kelnek fel, s le nem teszik a fegyvert, míg a harcnak vége nincs; nyugot felőli ellenség ellenében csak minden tizediket küldik, s azok is tizenöt napnál tovább táborban maradni nem tartoznak; dél felőli ellenség ellen pedig fele megy, s azok addig maradnak oda, a míg csak tőlük lehetséges. Ezen kívül minden tartozásuk abban áll, hogy a királyok koronáztatása, násza és első szülőjje születése alkalmával minden kapu vagy család egy ökröt ad, de ha a királynak először leánya született, a harmadik ökradótól fel lönek mentve... Azonban – veti hozzája, – a jelen viszályos időben többet katonáskodnak, s segedelem név alatt többször sem vonakodnak ökörsütést adni.

Különben, nem természetlen nép, annyira, hogy 30,000 fegyverest úgy ki állítanak, hogy védelmi erő még honn is maradt. Többnyire lóháton kellnek hadra, fegyverzetök nem csak hogy nem fényes, de majd mi fegyverök sincs, azért régi dicsőségökbe bizakodva, a legvitézebben harcolnak. Mivelletleneknek nem mondhatni, mégis azok, kik megtarták az ős scytha nyerseséget, a magyaroktól szokásban, társalkodásban sokat különböznek, s ezeknek még szókiejtésök is egészen más. Írásukban betük helyett bizonyos jegyeket hasz-

nálnak, mit (ma is rovásnak használt) szegletes fára met-szenek, még pedig a sort jobbról balfelé vive, mint a zsidók, egyiptomiak és törökök; s egy legfelebb két sorban, néhány pont hozzáadásával (mi a mai távirdai jegyekre emlékeztet) többet fejeznek ki, mint annyi betűvel lehetne; s mint állítják, ez írásmód a hunoktól maradt reájok.

Gyűlésekre fegyveresen jelennek meg, itt a főbbek körülülnek, a többiek körül állják; ha mi nekik nem tetszik, az ellen zajosan kikelnek. S ha a gyűlés valamely szokatlan teher ró reájok, elviselik ugyan, de annak okozójára rárontanak s házát szertehányják; ha pedig valaki ős szabadságuk megrontására czéloz, azt fegyverrel üzőbe veszik, s a gyűlés színén nyíltan megölik. És ha meg tudják, hogy az, kinek házát elhányták, bűnét megbánta: összejönek, házát ujba felépítik, vele kibékülnek.

Egyébaránt, magyaros ruhát viselnek, de nem oly csinos... Szántnak, vetnek, hires lovakat tenyésztenek; gabonájok elég; boruk nem mindenütt, a honnan méhsert isznak.

A szász nemzetről – leirván mint jöttek he Gejza idejében, – folytatja: a szász arczvonását, szokásait, nyelvét megtartotta. Szorgalmas, iparos nép, földmívelést, mesterséget, kereskedést üz. A lopást csak hirből ismeri. Nem annyiban vállogatott, mint szükséges eledellel táplálkozik. Házára, butorára többet tart a más két nemzetnél; legszebb falvaik, legjobban mivelte földjeik, szőlőik vannak egész Erdélyben; s ezért idővel a magyar királyok némely helységekét városi kiváltsággal ruházták fel, s megengedék, hogy azokat kőfállal vegyék körül. Rendes censusokon kívül huzalkodás nélkül segítik a kormányt; de harcziaság tekintetben őseiktől elfajzottak; hadba gyalog mennek, kőfal védelemben hősök, de csatatéren könnyen engednek; szivesebben segítik a hadjáratokat pénzzel, mint fegyverrel.

Egyébaránt nejeik a háztartás terhére ép úgy képesek hordozni, mint a férfiak, s abban a férfiakkal versenyeznek. Leányaikat ért korukban adják férjhez, ellenkezőleg, mint a magyarok.

A magyarokról megemlítvén, hogy a székelyek után

jöttek be, következőleg ir. Az erdélyi nemesség e nemzethez tartozik. Szokása öltözete, törvénye és nyelve egy a magyarhoni magyarokéval; de mégis vannak köztök némi eltérések.

Az erdélyi magyarság, illetőleg nemesség, legjobb földmivelő; nem városon, hanem falukon városokban, kastélyokban, udvarházakban lakik, melyek ha nem is valami különösök, de elég tágasok és csinosok, kőből és fából építve. Fényben élnek, módjuk mivelte, asztalt pompást tartanak, a fűszer s csemegéhez miként a magyarhoniak, ők is bővön hozzá látnak. A vadászatot különös szenvedélyvel űzik. Fényesen s nagy gondal öltöznek, selyemben nem igen; a vegyes szín divatos, fekete színt csak gyász alkalmával hordanak; a czipó és főveg viselésben hanyagok.

Hadban a legvitézebb nép, mely félelmet nem ismer; hazája védelmében törhetetlen, csatára mindig kész, s tűzét nem annyiban előre, mint harcz folyamában kapja meg, anynyira, hogy gyakran megkezdődik s hanyatlik a csata, s ha sértve érzi magát, neki tűzül, nem hagyja félbe a harczot, míg vagy ő vagy a másik fél tönkre nem veretik.

Nemességet köztük csak karddal s tóllal szerezhetni. Az ellenséget gerelylyel levetni lováról, a legnagyobb dicsőség. Harczra lóháton szállnak; régen mind pánczélosan, most könnyű fegyverzetben, mit a törököktől vettek át. Mátyás idejében a vértés nehéz lovasság volt döntő, utána lassanként elkezdték hanyagolni; a mohácsi csata után a huszárság, mint könnyű és gyors lovasság kapott lábra. Fegyverzetök aczél sisak, sodrony pánczél, török görbe szablya, baljukon kerek paizs, melylyel mellöket s fejöket egyaránt fedezik; jobbjukon vas kesztyű, s lobogóval ellátott dzsida; s leginkább a gyors és tanulékony török lovakat kedvelik.

Egyébaránt – végzi az öreg történész – bár mennyire különbözök is e nemzetek: bámulás, mily egyetértésben élnek, s mennyi rokonszenvvel vannak egymáshoz. S ha szintén, mi testvérek közt is megtörténik, olykor egymással versengenek is; ha idegen ellenség támadja meg őket, kibékülnek, s ritka őszinteséggel s ügyességgel védelmezik egymást.

Mindenik nemzet hét hét megyei hatósággal bir. A szé-

kelyek székei: Udvarhely és Keresztur, Csík és Gyergyó, Maros, Kézdi, Sepsi, Orbai és Aranyosszék; a szászoké: Szászváros, Sebes, Szeredahely, Szeben, Oltyán (?), Sing és Kézdiszék; a magyaroké: Fejér, Küküllő, Kolozs, Doboka, Szolnok, Torda és Hunyadmegye; melyek élén a székelyeknél és magyaroknál ispánok, a szászoknál királybírák állanak... És e közigazgatási rendszerrel, akár felkelést kell rendezniök, akár adót kell felhajtaniok, vagy bár miben kell végrehajtást gyakorolniok, minden baj nélkül s a legrövidebb uton végrehajtják.

...E volt a kis Erdély állása, szerkezete azon időben. Ily alapon nyugodt akkor hazánk, midőn történelmének leg-szebb lapjait kezdé... gazdag hatalmas és – egyetértő.

A negyedik nemzetről, az oláhról is megemlékezik Verántz. Azt mondja, hogy számuk megközelíti a más három nemzetét; s ezek mi előjogokkal sem bírnak, kivéve Hátszegvidéket, melynek lakosai Hunyadit a török ellen hűségesen követék, a miért sokan nemességet kaptak; a többi paraszt állapotú s a magyarok jobbágya; mint ilyek az egész országba elvannak szorva, de annak csak hegyes erdős helyeit lakják barmaikkal, völgyekben, nyílt helyeken – akkor – nem igen fordultak elő.

Igy írja le Erdélyt háromszázad előtt egy elnemfogult főpap; mintha csak a forradalom előtt virágzott Erdélyt festette volna; háromszázad előtt megvolt minden, mi az akkori európai tartományokban; a mivelődésnek minden csiráját birtuk: s mégis sokan azon balvéleményben sinlődnek, mintha a magyar polgárosodás ábéczejét a bugyogóval hozták volna be; azt állítják, hogy ma is barbarok vagyunk, pedig ha úgy volna, hogy az utolsó háromszázadban nem haladtunk, az nem a nemzet hibája.